

Karz Akdinin Mahiyeti ve Faizli İşlemleri Önleme Fonksiyonu

Yrd. Doç. Dr. Ahmet ÖZDEMİR*

Atrf / ©- Özdemir, A. (2012). Karz Akdinin Mahiyeti ve Faizli İşlemleri Önleme Fonksiyonu, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 (1), 125-145.

Özet- *Karşılıksız ödünç vermenin erdemli bir davranış olduğu ayet ve hadislerde beyan edilmektedir. Karz-ı hasen olarak isimlendirilen ödünç verme işlemi, manevî mükâfat elde etme gayesi ile gerçekleştirilmelidir. Menfaat karşılığında ödünç vermek haramdır. Karşılıksız ödünç vermek, toplumda istenilen seviyede gerçekleşmemektedir. Bunun sebepleri ödünç vermenin öneminin farkında olmamak, paranın enflasyon sebebiyle değer kaybına uğraması ve alacağın zamanında geri dönmemesidir. Bu makalede bazı çözüm önerileri sunulmaktadır. Böylelikle karz akdinin faizi önleme fonksiyonu ortaya konulmaktadır. Amacımız karz akdinin toplumda yaygınlaşmasını sağlamaktır.*

Anahtar sözcükler- *Karz-ı hasen, Ödünç Verme, Enflasyon, Temerrüt Tazminatı, Banka*

A- KARZ AKDİNİN TANIMI VE MEŞRUIYETİ

Karz akdi, bir kimsenin fazlalık beklemeden nakit para veya tüketilmek suretiyle istifade edilen mislî bir malı, bilâhare mislini almak üzere bir şahsa vermesidir.¹ Bu şekilde ödünç verene mukriz, ödünç alana da müstakriz denilir.² Karz akdinin rüknü, îcab ve ka-

* Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, e-posta: aozdemir@kastamonu.edu.tr

¹ Kâsânî, Alâüddin Ebû Bekir b. Mes'ud, *Bedâ'i'u's-sanâ'i' fi tertîbi's-şerâ'i'*, XVII, 423; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, XX, 77; Zuhaylî, Vehbe, *el-Fıkhu'l-islâmiyyü ve edilletühu*, V, 437. Karzın tanımında mezhepler arasında görülen farklılıklar için bkz. Cezîrî, Abdurrahman, *el-Fıkhu alâ mezâhibi'l-erbaa*, Kahire, t.y., II, 225.

² Bilmen, Ömer Nasuhî, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kâmusu*, İstanbul 1970, VI, 13.

buldur.³ Fıkıh kitaplarında karz teriminin yerine selef ve deyn terimlerinin de kullanıldığı görülmekle⁴ birlikte daha yerinde kullanım olarak karz, selefin bir türünü,⁵ deyn kavramı ise kişinin zimmetinde sabit olan borçların genel ismini ifade eder. Türkçe'deki ödünç kelimesi, karzın yanı sıra âriyet akdini de içine alan bir genişlikte kullanılmakla birlikte karz tüketim ödücü, âriyet kullanım ödücüdür.⁶ Çalışmamızda ödünç kelimesi ile tüketim ödücü (karz akdi) kastedilmektedir.

Herhangi bir fazlalık beklemezsizin ödünç vermek ayet-i kerimelerde teşvik edilmekte ve bu erdemli davranışı gösterenlerin mükâfatlarının kat kat fazla olacağı beyan edilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de altı ayette geçen "karz" kelimesi hep "hasen" sıfatı ile "karz-ı hasen" şeklinde beyan edilerek,⁷ ödünç verenlerin kazanacağı sevaba işaret edilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.)'in, ödünç alanın ve ödünç verenin haklarını korumaya yönelik beyanları ve sahabenin ödünç alıp vermesine izin vermesi de karz akdinin meşruiyetinin delillerindedir.⁸

B- KARZ AKDİNİN HÜKÜMLERİ

İki tarafın karşılıklı ve birbirine uygun şekilde rızalarına dayalı olarak kurulan karz akdi, aynî akitlerden olup akdin mevzûu olan malın teslimi ile ancak tamam olmaktadır. Karz akdinde, mal teslim alanın (kâbız) tazmin mesûliyetine intikal etmiş olur. Dolayısıyla malı teslim alan tarafın elinde hâsıl olacak zarardan, teslim alan taraf sorumlu olur. Karz akdinin bir diğer vasfı da başta teberrû, sonunda ivazlı akitle grubuna dâhil olmasıdır. Mukriz, müstakrizin muhtaç olduğu malı ona vermekle teberrû edici durumda olur. Ancak mukriz, verdiği karşılığını isteyince ivazlı akit hükümleri tatbik edilir.⁹

³ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 81; İbn-i Kudâme, *el-Muğnî*, IV, 383. Ebû Yusuf'tan nakledilen bir görüşe göre karz akdinin rûknü icaptan ibarettir. Bkz. Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâi'*, XVII, 415.

⁴ Bkz. Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 81.

⁵ İbn-i Kudâme, *el-Muğnî*, IV, 382.

⁶ Apaydın, Yunus, "Karz", *DİA*, XXIV, 521.

⁷ Bkz. Bakara Sûresi, 2/245; Mâide Sûresi, 5/12; Hadîd Sûresi, 57/11, 18; Tegâbun Sûresi, 64/17; Müzzemmil Sûresi, 73/20.

⁸ Bkz. Buhârî, İstikraz, 2; 2257; Nesâî, Büyü, 99 (7, 135); Ebû Dâvud, Akdiye, 29, 3628; İbn-i Mâce, Sadaka, 16, 2423.

⁹ Karaman, Hayreddin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İstanbul 1991, II, 55-58.

Fıkıh İlminde, karz akdinin taraflarının hakları, sorumlulukları ve bu kişilerin dikkat etmeleri gereken ilke ve kurallar ayrıntılı bir şekilde ortaya konulmuştur. Bu sayede, hukukun temel işlevlerinden olan niza ve anlaşmazlıkların daha doğmadan engellenmesi ve her hakkın hak sahibine teslim edilmesi mümkün olmaktadır.

1- Borç Alanın (Müstakrizin) Sorumlulukları ve İhlal Etmemesi Gereken Hususlar

Borç alanın niyeti, tam ve kusursuz olarak borcunu ödemek olmalıdır. Aldığı malı telef etme niyetiyle borçlanmak büyük bir vebaldir ve bu kişiler Allah'ın yardım ve inayetinden mahrumdur.¹⁰

Borcunu ödeyebilecek durumda olan zengin kimselerin ödeme yapmaması veya ödemeyi geciktirmesi zulümdür.¹¹ Şahsiyet ve haysiyet yoksunu görülen bu kişiler, yaptıkları zulüm ve haksızlığa karşılık olarak cezaya müstahaktır.¹²

Kişinin ödenecek karşılık bırakmadan üzerinde borç olduğu halde ölmesi, iyi bir hal olarak görülmemiştir.¹³ Çünkü bu durum, toplumda hak ihlallerine sebep olacaktır. Hz. Peygamber (s.a.)'in -devletin maddî imkânlarının fetihler sonucu arttığı döneme kadar borçlu olarak ölenlerin cenaze namazını kılmamasının¹⁴ da esas gayesinin alacaklıların haklarını koruma olduğunu söyleyebiliriz.

Borç müstakrizin zimmetinde aynî değil mislî bir borç olarak sabit olur. Aktitten sonra fakat teslimden önce malın helak olması durumunda müstakrizin tazmin sorumluluğu yoktur.¹⁵ Çünkü karz akdinin tamamlanabilmesi teslimin gerçekleşmesine bağlıdır. Teslimden sonra ise karz akdi tazmin sorumluluğu yükleyen akitler grubunda yer aldığı için tazmin mükellefiyeti söz konusu olacaktır.¹⁶

¹⁰ Bkz. Buhârî, İstikraz, 2, 2257; İbn-i Mâce, Sadaka, 11, 2410.

¹¹ Buhârî, İstikraz, 12, 2270; Müslim, Müsâkât, 33, 1564; Ebû Dâvûd, Büyü, 10, 3345.

¹² Bkz. Ebû Dâvûd, Akdiye, 29, 3628; İbn-i Mâce, Sadaka, 18, 2427.

¹³ Bkz. Ebû Dâvûd, Büyü, 9, 3342; İbn-i Mâce, Sadaka, 12, 2413.

¹⁴ Müslim, Ferâiz, 14, 1619; Nesâî, Cenâiz, 67, (4, 65, 66); Tirmizî, Cenâiz, 69, 1069, 1070.

¹⁵ Muhammed Kadri Paşa, *Mürşidu'l-hayran ilâ ma'rifeti ahvâli'l-insan*, Amman 1987, s. 191.

¹⁶ Apaydın, "Karz", *DİA*, XXIV, 521.

2- Borç Verenin (Mukriz) Hakları, Sorumlulukları ve İhlal Etmemesi Gereken Hususlar

Borç verme, teberrû niteliğinde¹⁷ olduğu için mukrizin hibe ve bağış yapabilme salahiyetinde olması yani tam eda ehliyetine sahip olması gerekir.¹⁸ Mümeyyiz olsun olmasın çocuğun karz akdi geçerli değildir.¹⁹

Ödücün talep edilmesi mukrizin hakkıdır. Borcunu almaya gelen ve bu isteğini kaba bir şekilde ifade eden bedevî hakkında Resûlullah (s.a.) sahabelere hitaben "*Bırakın onu. (borcunu almaya gelen bu) hak sahibinin konuşma hakkı vardır.*" buyurmuştur.²⁰

Mukriz, alacaklı olduğu eşya ve paranın ödenmesi hususunda, zengin bir kişiye havale olunursa bu teklifi kabul etmesi gerekir.²¹ Bu sayede hem sıkıntı içinde olan borçluya yardım edilmiş, hem de borcun ödenmesi gerçekleşmiş olacaktır.

Ödünç veren kişinin borçluya kolaylık göstermesi erdemli bir davranıştır. Resûlullah (s.a.) örnek alınması için bu hususta şöyle buyurmuştur: "*Sizden önce, insanlara borç veren bir tüccar vardı. Borçlularından zorluk içinde olanları görünce hizmetçilerine "Onun borcundan vazgeçin. Umarız ki Allah da bizim günahlarımızdan vazgeçer" derdi. Allah da onun günahlarından vazgeçti (bağışladı).*"²²

Kendisinden ödünç istenilen kişi, ödünç isteyenin gayesini ve durumunu dikkate almalıdır. İhtiyacını karşılayamazsa büyük zarara uğrayacak kişiye ödünç vermek vacip, alacağı parayı şüpheli ve haram yollarda harcayacağından endişe edilene ödünç vermek mekruh, verilen ödücün harama götüreceğinin bilinmesi durumunda ise ödünç vermek haram olacaktır.²³

¹⁷ Fakiherin karz akdini teberrû mahiyetinde temellendirmesi hakkında bkz. Durmuş, Abdullah, "Fıkıhta Karz Sözleşmesinde Vade Şartının Bağlayıcılığı Meselesi", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı:16, 2010, s. 318.

¹⁸ Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâi'*, XVII, 416; Nevevî, *el-Minhâc*, s.161.

¹⁹ *el-Fetâva'l-Hindiyye*, III, 206; Harufe, Alaeddin, *Akdü'l-karz fi's-şeriatil-İslâmiyye ve'l-kanuni'l-vaz'i*, Beyrut 1982, s.112.

²⁰ Buhârî, *İstikraz*, 4, 6; Müslim, *Müsâkât*, 118-122; Tirmizî, *Büyû*, 75, 1316.

²¹ Buhârî, *Havâlât*, 1, 2; Müslim, *Müsâkât*, 33, 1564; Ebû Dâvûd, *Büyû*, 10, 3345.

²² Buhârî, *Büyû*, 16; Müslim, *Müsâkât*, 19, 1557.

²³ Gamrâvî, *es-Sirâcü'l-vehhâc alâ metni'l-Minhâc*, s. 161; Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilahat-ı Fıkhiyye Kâmusu*, VI, 101.

Karzın kullanılma yerine göre farklı hükümler taşıması ve özellikle de hayatını idame ettirebilmek için ödünç talep edene yardım edilmesinin vacip olması İslâm devletine bu vazifeyi ifâ edecek kurumlar oluşturma görevi vermektedir. Zorda kalanlara yardım gayesine yönelik oluşturulan bu kurumsal yapı ödünç talep edenleri araştırmalı ve ihtiyaca dayalı bir tüketim kredisi ya da asgarî geçimini sağlayabilecek ölçüde ürün yetiştirebilmek için talep edilen zirâî ve üretim kredisi taleplerini karşılamakla mükellef olmalıdır. Faizsiz olarak verilen bu kredilerin suiistimal edilmeden zamanında geri ödenmesi hususunda gerekli tedbirler de alınarak bu teşkilatın sürekliliği sağlanmalıdır. Zorunlu bir ihtiyaca mebnî olmayıp işletmenin kârını artırma veya fabrikayı büyütme gibi gayelerle nakit para temini isteniliyorsa -karz-ı hasenle bunu sağlamak pek mümkün olamayacağı için- başvurulması gereken yöntem kâr ve zarara dayalı ortaklıklar kurmaktır.

3-Borç Olarak Verilecek Malda Bulunması Gereken Nitelikler

Karz akdi, akde konu olan malın teslimi ile tamam olan aynî akitlerden²⁴ olması sebebiyle akdin gerçekleşebilmesi için malın teslimi mümkün olmalıdır. Kabz olmadan akit hukukî sonuçlarını doğurmaz ve taraflar için bağlayıcılık taşımaz.²⁵

Hanefî mezhebine göre Karz akdinin konusu, tüketildiği zaman benzerinin teslimi mümkün olan, mislî bir mal ya da altın, gümüş veya para olmalıdır. Mislî mal, ölçü ile, tartı ile ya da sayı ile satılan mallardır. Bu nitelikleri taşımayan kıyemî mallar ödünç verilemez.²⁶ Kıyemiyattan olan bir şeyin istikraz muamelesi fasittir ve o malın, sahibine geri verilmesi gerekir.²⁷ Ödünç verilen mal kıyemî ise karz değil âriyet akdi hükümleri geçerli olur. Karz ve âriyet akdi, tazmin sorumluluğu ve teberrû niteliği bakımından farklı hükümlere sahiptir.

Selem²⁸ akdine konu olan mal (müslemün fih); ölçü, tartı ve sayı ile belirlenebilen, zimmette borç olarak sabit olabilen, standart ve emsali arasındaki farkı asgariye indi-

²⁴ Aynî akitler; bağışlama, âriyet, vedîa, rehin ve karz akitleridir. Bkz. Karaman, *Mukayeseli İslâm Huku-ku*, II, 55.

²⁵ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmiyyü ve edilletühu*, IV, 581.

²⁶ Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâi'*, XVII, 418.

²⁷ *el-Fetâva'l-Hindiyye*, III, 201; Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kâmusu*, VI, 95.

²⁸ Selem, akit esnasında mevcut olmayan bir malı peşin bedel ile belli bir zaman sonra müşteriye teslim etmek şartıyla satmaktır. Bkz. İbn-i Kudâme, *el-Kâfî*, II, 62; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 71; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmiyyü ve edilletühu*, V, 269.

recek ölçüde tavsifi ve tayini mümkün olan misli bir maldır.²⁹ Müslümün fihte ifası gereken edim, borçlanılan cinsin muayyen bir ferdi olmayıp o cinsin sözleşme sırasında kararlaştırılan özelliklerine sahip herhangi bir ferdidir.³⁰ Müslümün fihte bulunan bu vasıflar sebebiyle Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre selem akdine konu olan mallar karz akdine de konu olabilir. Kendisiyle selem akdi caiz olmayan madenlerin, mücevherlerin ve nadirattan olan malların karz olarak verilmesi caiz değildir.³¹

4- Karz Akdinde Vadenin Bağlayıcılığı

Hanefiler akit esnasında şart koşulsun veya koşulmasın karz akdinde vadenin bağlayıcı olmadığını savunmaktadır.³² Buna göre ödünç veren kişi istediği zaman ödünçü geri isteyebilir.³³ Bu görüşe göre karz akdi ile doğan geri ödeme borcu, daha doğarken muaccel olarak doğar.³⁴ Bu yaklaşıma delil olarak karz akdinin teberrü niteliği taşıması ve karz akdinin vadenin bağlayıcı olmadığı âriyet akdine benzemesi gösterilmektedir.³⁵ Şâfiî, Evzâî, İbnü'l-Münzir ve Ahmed b. Hanbel'e göre de belirlenen sürenin hukukî bağlayıcılığı yoktur.³⁶ Malikî mezhebinde ise, va'd bağlayıcı kabul edildiği için, karzda ileri sürülen vadenin de bağlayıcı olacağı kabul edilmiştir.³⁷

Karz akdinde vadenin bağlayıcı olmadığını savunanların yaklaşımlarının temelinde, edimlerden birinin veya her ikisinin vadeye bağlanması durumunda, aralarında var

²⁹ Bardakoğlu, Ali, "Selem", *İslâm'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, IV, 104-105.

³⁰ Aybakan, Bilal, "Selem", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI, 404.

³¹ Huraşî, Muhammed b. Abdullah, *Şerhu Muhtasarı Halil*, V, 229; Şîrâzî, *el-Mühezzebe*, II, 81; İbn-i Kudâme, *el-Muğnî*, IV, 385.

³² Kâsânî, *Bedâ'i'ü's-sanâi'*, XVII, 424.

³³ Bu hüküm, borçlunun ödeme imkânının bulunması durumunda uygulanabilecektir. İslâm hukukunda zorda olan borçlulara mühlet tanınması genel ilke olmasından dolayı hâkim, borçlunun ödeme imkânının bulunmadığını tespit ederse ödemeyi tehir eder. Bkz. Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, II, 402.

³⁴ Yaran, Rahmi, *İslâm Hukukunda Borcun Gecikmesi*, İstanbul 1997, s. 102.

³⁵ Kâsânî, *Bedâ'i'ü's-sanâi'*, XVII, 424.

³⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IV, 389; Gamrâvî, *es-Sirâcü'l-vehhâc alâ metni'l-Minhâc*, s. 162.

³⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IV, 389. Karz akdinde vade şartının bağlayıcılığı meselesi hakkında bkz. Durmuş, "Fıkıhta Karz Sözleşmesinde Vade Şartının Bağlayıcılığı Meselesi", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı:16, 2010, s. 315-330.

olması gereken eşitliğin kaybolmasına dolayısıyla da ribaya kapı açılması endişesi yatmaktadır. Şöyle ki, karz konusu şey genellikle ribevî bir maldır. Ribevî malın kendi cinsiyle mübadele edilmesi durumunda mutlaka peşin olarak ifa edilmesi gerekir. Araya vade girince nesîe ribası oluşur. Karz akdinde vade bağlayıcı sayılmayarak riba endişesi *teorik olarak* önlenmiş kabul edilmektedir.³⁸

Bu yaklaşıma şu şekilde cevap vermek mümkündür. Karz, mukrizin müstakrize yardımından ibarettir. Bu işlemde mübadele gayesi yoktur. Bundan dolayı belli bir süreye kadar ödünç vermek nesîe ribası kapsamına girmeyecektir. Karzı mübadele kabul edenlerin, müddet bağlayıcı olmasa bile mislî malın peşin takasının gerçekleşmediğinden yani ödemenin sonradan yapılıyor olmasından hareketle bütün karz akitlerinde nesîe ribasının tahakkuk ettiğine hükmetmeleri gerekir.³⁹ Böyle bir hüküm verilemeyeceğine göre ve karz akdinin sebep ve gayesinin malın veya paranın mübadelesi olmadığına göre faize düşme endişesi sebebiyle karz akdinde süreyi bağlayıcı kabul etmeme kanaatimizce tutarlı görünmemektedir.

Karz akdinin teberrû nitelikli olmasından yola çıkarak vadenin bağlayıcı olmayacağını savunmak da bize göre mümkün değildir. Çünkü taraflardan birinin diğerine yardımı ve bağışığı mahiyetinde olan teberrû akitleri bağlayıcı değildir şeklinde bir genel hüküm verilemez. Nitekim hibe ve sadaka teberrû nitelikli olmakla birlikte, Hz. Peygamber tarafından hibeden rüçü nehyedilmiştir.⁴⁰ Ayrıca karz akdi, bağışlanma ve âriyet gibi teberrû akitleri sınıfına girmemekte, başta teberrû sonunda ise ıvazlı olan akitler kapsamında değerlendirilmektedir.⁴¹ Bu nitelik farkından dolayı, karz akdinde vadenin bağlayıcılığı olmadığına delil olmak üzere karz akdini başlangıcı ve sonucu itibarıyla teberrû nitelik taşıyan akitlere kıyas etmek isabetli olmayacaktır.

³⁸ Aybakan, Bilal, *İslâm Hukukunda Borçların İfası*, İstanbul 1998, s. 152.

³⁹ Çeker, Orhan, "Mecelle'de Ele Alınmayan Üç Konu: Faiz, Sarf ve Karz", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Konya 1994, sayı: 5, s. 114.

⁴⁰ Ebû Dâvûd, İcâre, 47, 3540. Hibeden rüçü konusu fıkıh mezhepleri arasında ihtilaf vardır. Hanefî mezhebine göre bağışlayanın hibesinden rüçü edebilmesi asıldır. Ancak rüçü engel varsa o zaman rüçü edemez. Kabz sonrasında kendi başına hibeden rüçü edemez, ancak bağışlananın rızası veya hâkim hükmü ile hibeden rüçü olabilir. Mâlikî, Şâfiî, Hanbelî ve Zâhirî mezhepleri ise hibenin bağışlayan açısından bağlayıcılık kazandığı, anne-babanın çocuğa hibesi hariç hibede bulunanın hibesinden dönmeyeceği görüşündedirler. Bkz. Bardakoğlu, Ali, "Hibe", *DİA*, XVII, 425.

⁴¹ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, II, 57.

Haneffiler'in karz akdini başlangıcı itibariyle âriyet akdine benzetme⁴² yaklaşımı da kanaatimizce yerinde değildir. Karz akdi ile âriyet akdi arasında önemli farklar vardır. Âriyet akdinde menfaatin temliki söz konusu olup malın aynı tüketilmemektedir.⁴³ Oysaki karz akdi ödünç alanın zimmetinde aynı değil misli bir borç olarak sabit olmakta ve eşyanın aynı tüketilerek istifade edilmektedir. Tazmin bakımından da karz ve âriyet arasında fark vardır. Âriyet akdi, kasıt ve kusur bulunmadıkça ortaya çıkan zarardan malı elinde bulunduran tarafa mesuliyet getirmeyen emanet akitleri grubunda yer alırken; karz akdi, malı teslim alanın elinde ortaya çıkan hasardan teslim alanın mesul olduğu tazmin akitleri grubunda yer alır.⁴⁴

Hükümlerin teşriinin ana gayeleri çerçevesinde baktığımızda da karz akdinde belirlenen sürenin bağlayıcı kabul edilmesinin daha isabetli olacağı görülmektedir. Alınan ödünç için tayin edilen sürenin bağlayıcı kabul edilmesi karz-ı hasen akdinin faydasını artıracak, karz akdi ile güdülen gayeye ulaşılacak ve onu bireysel ihtiyaçlar yanında ticarî olarak da kullanılabilir bir yöntem haline gelmesini sağlayacaktır.⁴⁵

5- Karz-Menfaat İlişkisi

Karz-ı hasen olarak isimlendirilen ödünç verme işlemi maddî kazanç değil, manevî mükâfat elde etme gayesi ile gerçekleştirilmelidir. Ödünç veren, herhangi bir dünyevî karşılık ve maddî fazlalık beklememelidir.⁴⁶ Akit esnasında ödünç verme karşılığında şart koşulan fazlalık, faize benzerdir. Bundan kaçınmak gerekmektedir. Fakihler, menfaat karşılığında ödünç vermenin haram olduğunda hem fikirdir.⁴⁷ Ancak başlangıçta şart ko-

⁴² Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâî*, XVII, 424.

⁴³ Meydânî, Abdülgânî, *el-Lübâb fi Şerhi'l-Kitab*, II, 203.

⁴⁴ Karaman, Hayreddin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, II, 57-58.

⁴⁵ Durmuş, "Fıkıhta Karz Sözleşmesinde Vade Şartının Bağlayıcılığı Meselesi", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı:16, 2010, s. 318.

⁴⁶ Şener, Mehmet, "İslâm Hukukunda Karz-ı Hasen" *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VI, İzmir 1989, s. 400.

⁴⁷ İbn-i Kudâme, *el-Muğnî*, IV, 390; Huraşî, *Şerhu Muhtasarı Halil*, V, 230; Gamrâvî, *es-Sirâcü'l-vehhâc alâ metni'l-Minhâc*, s. 161. Bir kişinin malının yolda karşılaşılabileceği muhtemel tehlikeleri bertaraf etmek amacıyla, alacağını bir başka şehirde kabul etme şartıyla borç vermesini (süftece uygulaması) bir kısım fukaha menfaat içerdiği için mekruh görmüştür. Bkz. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, VI, 355; Beki, Abdülaziz, *İslâm Hukuku ve Türk Mevzû Hukukunda Kıymetli Evrak*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995, s. 281-302.

şulmaksızın, ödünç alanın borcunu aldığından daha iyisi ile ödemesi faiz kapsamına gir-meyeceği⁴⁸ gibi Hz. Peygamber'in ödünç aldığı deveye karşılık daha değerli bir deve ile ödeme yapması tatbikatına⁴⁹ ve "Şüphesiz sizin en hayırlınız borcunu en güzel şekilde ödeyenlerinizdir" kavline⁵⁰ istinaden menduptur.

Resûlullah'ın (s.a.) "*Biriniz borç verir de sonra ödünç alan şahıs alacaklısına bir hediye verdiğinde veya onu bineğine bindirmek istediğinde –aralarında hediyeleşmek âdeti olanlar dışında- sakın o bineğe binmesin ve hediyeği de kabul etmesin.*"⁵¹ ikazının başlıca sebebi ödünç verme adı altında faizli işlemlerin yapılmasını önlemektir.

Fıkıh mezhepleri, borçlunun alacaklısına vereceği hediyenin caiz olabilmesi için faiz şüphesi taşımaması gerektiğini ifade etmektedirler.⁵² Böyle bir şüphenin oluşmaması için karz akdi yapılırken menfaat beklentisinin açıktan ve zımnî ortada olmaması gerekir. Bir bölgede, açıktan söylenmemekle birlikte, borçlunun alacaklısına hediye vermesi veya bir şekilde menfaat sağlaması örf halini almışsa bu durumda zımnî bir beyan/kabul vardır. Ödünç veren ile alan arasındaki hediyeleşme ancak kişiler arasındaki borç münasebeti ile doğrudan veya dolaylı bir bağlantısı olmadığında meşrû olacaktır.

İnsanların ödünç alma görüntüsü altında faizli muamelelere zaman zaman başvurdıkları görülmektedir.⁵³ Buna göre bir kişi 100 lira ödünç almakta, ancak sözlü veya zımnî bir anlaşmayla yaptığı bu karz akdine mukabil, ödünç verenden 20 lira değerindeki bir malı 50 liraya satın almaktadır.⁵⁴ Zahirde karz ve bey' akdi olmak üzere iki akit var görünse de böyle bir işlemin esas gayesi 100 lira verip 130 lira geri almaktır. Ödünç alanı, piyasa değeri 20 lira olan o malı 50 lira vererek satın almaya götüren durum borç para

⁴⁸ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, XVII, 423.

⁴⁹ Resûlullah (s.a.) bir adamdan ödünç olarak genç bir deve almıştı. Kendisine sadaka malı bir takım develer geldiğinde Ebû Râfi'a o zatın devesini ödemesini emir buyurmuştu. Ebû Râfi'nin gelen develerin içinde altı yaşındaki seçkin develerden başkasını bulamadım demesi üzerine Resûlullah "Borcu o (değerli) deve ile öde. Çünkü insanların en hayırlısı borcunu en iyi ödeyenlerdir." buyurmuştur. Bkz. Buhârî, *İstikraz*, 6, 2262; Müslim, *Müsâkât*, 22, 118; Tirmizî, *Büyü*, 75, 1316.

⁵⁰ İbn-i Mâce, *Sadaka*, 16, 2423.

⁵¹ İbn-i Mâce, *Sadaka*, 19, 2432.

⁵² Sahnûn, *el-Müdevvene*, 9, 212.

⁵³ Alım-satım ya da ödünç görüntüsü altında faize hileli yollardan ulaşma yolu olarak kullanılan bey' bi'l-vefâ, bey' bi'l-istiğlâl, beyu'l-iyne, muamele-i şeriyye ve para vakıfları hakkında bk. Bayındır, Abdülaziz, *Ticaret ve Faiz*, İstanbul 1997, s. 218- 248.

⁵⁴ Bu hususa ilişkin müctehidlerin görüşleri için bkz. *el-Fetâva'l-Hindiyye*, III, 203.

bulma gayesidir. Bir hukuk kuralını sadece şeklen ihlal etmek değil, dolambaçlı yollara ve hilelere başvurarak ihlal etmek de ceza ve vebali gerektirecektir.

Haram bir muameleyi, hileli yollarla meşrulaştırma çabalarının yanlış olduğuna delil olmak üzere Hz. Peygamber'in (s.a) birçok hadisini zikredebiliriz. Resûlullah (s.a.), amellerin niyetlere göre olacağını haber vermiş,⁵⁵ verilecek zekât miktarı artar korkusuyla toplu malların ayrılmasını ve ayrı olanların bir araya toplanmasına izin vermemiş,⁵⁶ hulle yapan ve yararına hulle yapılanı tell'in etmiş,⁵⁷ Yahudîlerin kendilerine haram kılınan iç yağını, eriterek satıp sonra parasını yemelerini lanetlemiş,⁵⁸ zekât memurunun hediye almasına -rüşvete dönüşme ihtimali sebebiyle- izin vermemiştir.⁵⁹ Bu ve benzeri uygulamalardan çıkan sonuç; Müslümanların sadece şeklen değil, niyet olarak da hukukun çizgilerini aşmamalarının gerektiğidir.

C- FAİZLİ İŞLEMLERİ ÖNLEME FONKSİYONU BAKIMINDAN KARZ-I HASEN

İslam dini, Müslümanların karşılıklı yardımlaşmalarını ve sıkıntılarının çözümünde dayanışmalarını öğütlemekte, bu ilkeye göre hareket edenlerin büyük bir mükâfatta ödüllendirileceğini haber vermektedir. Hayatın inişli çıkışlı mücadelesinde birçok kişi elindeki maddî imkânının azlığı sebebiyle borçlanma ihtiyacı ile karşılaşmaktadır. Kapitalist dünya düzeni, ister üretimde kullanmak üzere olsun, isterse temel bir ihtiyacını karşılamak yani tüketim amaçlı olsun her türlü borç/ödünç talebinde faizi olmazsa olmaz bir şart olarak sunmaktadır.

Mensuplarına toplumdaki yanlışları kaldırma görevi yükleyen ve yeryüzünde insanî ve ahlâkî değerlerin hâkim olmasını isteyen İslâm dini, ekonomik sahada da alternatif model sunmaktadır. İslâm'da karşılıksız ödünç verme erdemli bir davranış olarak beyan edilmekte ve teşvik edilmektedir. Ancak bugün bu müessesenin yeterince işlevsel çalışmadığını söyleyebiliriz. Karz-ı hasen uygulamasının yaygınlık kazanmaması toplumda faizli işlemlerin artmasına sebep olmaktadır. Faizin kaldırılabilmesi için alınması gereken

⁵⁵ Buhârî, Menâkibi'l-Ensar, 44, 118; Ebû Dâvûd, Talâk, 10, 2201.

⁵⁶ Buhârî, Zekât, 35, 53; Ebû Dâvûd, Zekât, 5, 1568.

⁵⁷ Tirmizî, Nikah, 26, 1127.

⁵⁸ Buhârî, Enbiyâ, 52, 127.

⁵⁹ Buhârî, Hibe ve Fadlihâ, 15, 31; Ebû Dâvûd, el-Harac ve'l-İmâre, 16, 2959.

birçok tedbirin yanında belki en önemlisi karşılıksız ödünç verme önündeki engelleri kaldıran bir sistem oluşturulmasıdır.

Karz-ı Hasenin Yaygınlaşması İçin Alınması Gereken Tedbirler

İmkânı olduğu halde, ödünç isteyenlere olumlu cevap vermeyen kişilerin böyle davranmalarının sebepleri araştırıldığına manevî kazanç bakımından karz-ı hasenin öneminin farkında olmamak, ödünç verilen paranın zaman içinde değer kaybına uğraması ve alacağını zamanında teslim alamamaktan endişe etmek başlıca etken olarak ortaya çıkmaktadır. Bahsi geçen bu durumlar hakkında getirilebilecek çözüm önerileri ile toplumda faizli işlemlerin azaltılıp, karz-ı hasen uygulamasının yaygınlaştırılması mümkün olacaktır.

1-Karşılıksız Ödünç Vermenin Öneminin Kavrılması

Kur'an-ı Kerim'de bir menfaat beklemezsizin ödünç vermek "Allah'a ödünç verme" gibi kabul edilmekte ve bunun karşılığının kat kat fazlası ile verileceği müjdelenmektedir.⁶⁰ Naslar, karz-ı haseni teşvik etmesine rağmen, çağımızda ödünç verme alışkanlığının yaygınlaşmamasının sebeplerinden biri, Müslüman toplumların dinî duyarlılık ve şuur seviyesinin istenilen seviyede olmamasıdır. Bu husustaki eksikliği gidermenin yolu; maddî kazancın her şeyin önüne geçtiği günümüz dünyasında, insanları manevî kazançta yönlendiren eğitim ve bilgilendirme çabalarının artırılması, ayet ve hadislerin işaret ettiği örnek Müslüman fertlerin yetiştirilmesidir.

Çağımızın belki de en önemli özelliği, iletişim vasıtalarının son derece hızlı gelişiminin etkisi ile dünyanın her köşesinin karşılıklı iletişime açık olmasıdır. Farklı medeniyetleri ve kültürleri buluşturan bu durum, baskın olan medeniyetlerin diğer kültür ve medeniyetler üzerinde belirleyici tesir ve izler bırakmasına zemin hazırlamaktadır. Son iki yüzyılda dünyada baskın bir kültür ve medeniyet anlayışı olarak etkisi görülen "Batı medeniyeti", ben merkezli, maddeci ve çıkara dayalı bir dünya görüşünü öne çıkardığı için, doğrudan veya dolaylı "batı medeniyeti" tesiri altında kalan İslâm dünyasında da kardeşini kendisine tercih etme, manevî kazançta göre hareket etme, toplumun huzur ve selameti için şahsî fedakârlıklarda bulunma gibi hasletler zayıflamıştır. Bu durumun bir neticesi olarak, sahip olduğu para veya malı hiçbir maddî karşılık beklemeden ödünç verme azalmış faizli borç verme ise yaygınlaşmıştır.

⁶⁰ Bkz. Bakara Sûresi, 2/245.

Bir problemin çözülebilmesi için öncelikle problemin temelini ve çıkış sebeplerini tespit etmek gerekir. Bize göre asrımızda İslâm ülkelerinin karşılaştıkları problemlerin esas nedeni, az gelişmişliğin bir sonucu olarak kendilerine özgü örnek bir model ortaya koymayıp, diğer kültür ve medeniyetlerin tesiri altında kalmalarıdır.

Kendilerine güveni az ve eksiklik duygusu içinde yaşayan toplumlar, propagandası yapılan kültürü yavaş yavaş benimsemeye başlar.⁶¹ Bu etkiden kurtulmak için yapılması gereken bütün kurumları ile "İslâm Medeniyetini" geliştirmek ve günümüz insanlığının hizmetine sunmaktır. Böyle bir atılım gerçekleştirilebilirse toplumda karşılıksız ödünç verme uygulamalarının arttığı ve faizli muamelelere ihtiyaç duymadan insanların ihtiyaçlarını temin edebildikleri görülecektir.

Karşılıksız ödünç vermenin önemini kavratılması ve toplumda yaygınlık kazanması için eğitim kurumlarının müfredatında yer verilmesi, konu ile ilgili kitap ve makalelerin yazılması, karz akdi ile ilgili panel, konferans ve diğer akademik etkinlikler yapılması, vaaz ve irşat programlarında bu konunun hassasiyetinden bahsedilmesi ayrı bir önem taşımaktadır. Eğitimin bir süreç işi olduğu göz önünde tutularak belirli zaman aralıklarına yayılan bir program dâhilinde, eğitim kurumlarında ödünç verme ve aldığı ödünç zamanında geri ödeme alışkanlığının kazanılmasına yönelik muhatapların seviyelerine uygun etkinlikler ve çalışmalar yapılırsa bir müddet sonra toplumda karşılıksız ödünç vermenin yaygınlaşması sağlanabilecektir.

2-Ödünç Verilen Paranın Değer Kaybına Uğramasının Engellenmesi

Günümüzde, tedavüldeki paranın⁶² değer kaybına uğraması karz akdinde önemli bir problem teşkil etmektedir. Karz-ı hasen anlayışı ile başkalarının ihtiyaçlarını gidermelerine yardımcı olmak üzere ödünç veren kişi, manevî olarak mükâfat elde etmekle birlikte, verdiği para veya malın kendisine değer bakımından daha az miktarın teslimi sebebiyle maddî açıdan zarara uğramaktadır. Oysaki borç ödemede temel prensip mümâselet yani ödemenin borca denk olmasıdır.⁶³ Borcun eksik ödenmesi ayet-i kerime'de⁶⁴ yasaklanan alacaklının malının haksızlıkla yenmesi sonucunu doğuracaktır.

⁶¹ Tarhan, Nevzat, *Psikolojik Savaş*, 25.

⁶² Paranın gelişimi ve İslâm'daki yeri için bkz. Hasenî, Ahmed *Fıkhî ve İktisâdî Açından İslâm'da Para* (trc. Adem Esen), İz Yayıncılık, İstanbul 1996, s.11-87.

⁶³ Bayındır, *Ticaret ve Faiz*, s. 334.

⁶⁴ "Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret olması hali müstesna, mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin..." Nisâ sûresi, 4/29.

Enflasyon⁶⁵ sebebiyle ödünç verilen paranın değer kaybına uğraması güncel bir fikhî mesele olmakla birlikte, klasik dönem fıkıh kitaplarında bu konuya ışık tutacak icthadların var olduğunu görüyoruz. İmam Ebû Hanife'ye göre ödünç verilen para çarşı-pazarda tedavül etmemesi veya satın alma gücünün düşmesi durumunda ödünç alan kimse mislini vermekle borçtan kurtulmuş olur. Şâfiî Mezhebinde de bu görüş hâkimdir.⁶⁶ İmam Ebû Yusuf'a göre ise, altın ve gümüş para dışındaki, paraların satın alma gücünde meydana gelebilecek değişimler, borçların ödenmesinde dikkate alınır. Değer düşümüne uğrayan paranın karz akdinin başladığı andaki değerini vermek gerekir.⁶⁷ Altın veya gümüş para ile yapılan karz akdinden doğan borçlarda, bu paraların satın alma güçlerinde düşme veya yükselme meydana gelse bile, alacaklı fazla bir miktar talep edemez. Ebû Yusuf'un görüşü, maden değerinin üstünde nominal bir değerle tedavül eden paralar için söz konusudur. Altın veya gümüş paralarla yapılan muameleleri kapsamına almamaktadır.⁶⁸

Altın, gümüş, buğday, pirinç gibi malların değer kazanması ya da kaybetmesi gerçek değerdir, madenin/ürünün değeridir. Bu sebeple bunlarla yapılan borçlanmalarda alınan borç miktarıyla ödenmeli, değerinin çıkmasına ya da düşmesine bakılmamalıdır. Ancak kâğıt paraların değer kazanması ya da kaybetmesi itibarî bir değerdir. Kâğıt paranın ölçü birimi satın alma gücüdür. Bu nedenle paranın değerinin düşmesi sebebiyle değer farkının verilmesi gerekmektedir.⁶⁹

Toplumlarda faize dayalı işlemlerin oluşmasına engel olabilecek bir akit olan "karz-ı hasen", enflasyonun yüksek olduğu ülkelerde bu işlevini yerine getirememektedir.

⁶⁵ Enflasyon konusunun fikhî açıdan değerlendirilmesi hakkında bkz. Heyet, *İslam Açısından Enflasyon ve Çözüm Yolları*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1983; Karaman, *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri*, I, 355-358; Döndüren, "İslâm'da Para, Kredi, Faiz ve Enflasyon İlişkileri", *Para, Faiz ve İslâm*, s.183-213; Eskicioğlu, Osman, "İslâm Hukukunda Enflasyonla İlgili Bazı Meseleler", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1983, sayı: 1, s. 97-118; Bakkal, Ali, "İslâm Hukukunda Para ve Faiz Telâkkisi Zâviyesinden Enflasyon Farkını Ödenmesi Problemi", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1995, sayı: 1, s. 45-80; Şafak, Ali, "İslam İktisadında Enflasyon ve Getirilen Önleyici Tedbirler", *Diyanet İlmî Dergi*, 1979, cilt: XVIII, sayı: 1, s. 5-24; Beki, Abdülaziz, "Faizli İşlemin Enflasyon Altındaki Faizinin Caiz Olduğu" Görüşüne Reddiye", *Avrupa İslam Üniversitesi İslam Araştırmaları*, 2008, cilt: I, sayı: 1, s. 128-136.

⁶⁶ *el-Fetâva'l-Hindiyye*, III, 204; Hamdi Döndüren, "İslâm'da Para, Kredi, Faiz ve Enflasyon İlişkileri", *Para, Faiz ve İslâm*, s.197-198.

⁶⁷ İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, XVIII, 302.

⁶⁸ Döndüren, "İslâm'da Para, Kredi, Faiz ve Enflasyon İlişkileri", *Para, Faiz ve İslâm*, s. 197.

⁶⁹ Dalgın, Nihat, *Gündemdeki Tartışmalı Dinî Konular II*, Samsun 2010, s. 424.

Bu konuda yapılması gereken, ödünç verenin hakkının tam olarak korunmasıdır. Bunu sağlamanın yolu da ödünç alınan paranın değer kaybı ilave edilerek geri ödenmesidir.

Paranın değer kaybının ödettilmesi kamu yararınadır. Aksi durumda kimse kimseye ödünç vermez. Toplumda karz-ı hasenin azalması faizli işlemlerin artmasına zemin hazırlar. Üstelik bazı borçlular, paranın değer kaybından daha fazla istifade etmek için borçlarını geciktirmeye çalışırlar. Bu durum da toplumda mefsedete yol açar.⁷⁰

Borcun ödenmesi sırasında rakam olarak miktarın -enflasyon oranına göre- değişmesi, miktarın önceden tayin edilememesine yol açmasına rağmen akdin sahih olması, *belli bir esasa ve ölçüye göre tayin edilmesi mümkün olan mevzûlarda, bilfiil önceden tayin edilmemesi akdin sıhhatine zarar vermez* hükmüne dayanmaktadır. Ödeme zamanında enflasyon farkının ödenebilmesi için paranın geçen süreç içinde ne oranda değer kaybettiğinin tespit edilmesi gerekecektir. Bu hususta, objektif kriterlere dayanması durumunda devletin açıkladığı enflasyon oranı veya yiyecek, içecek, mesken gibi temel ihtiyaçlardaki artış oranlarının ortalaması esas olarak alınabilir.⁷¹

3-Borcun Zamanında Geri Ödenmesinin Garanti Altına Alınması

Kur'an, borç münasebetlerinin yazı veya şahit yoluyla kayıt altına alınmasına teşvik ederek⁷² hakların zayı olmasına engel olunması hususunda gereken tedbirlerin alınmasına fertleri yönlendirmektedir. Ödünç alıp vermek de bir borçlanma muamelesi olduğuna göre, ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkları önlemek için karz akdinin yazılı sözleşme yapıpı tespit edilmesi hakların korunması bakımından en doğru yoldur.⁷³

Karz akdinde, ödünç veren alacağını garanti altına almak üzere kefil talebinde bulunabilir ya da rehin alabilir.⁷⁴ Hz. Peygamber (s.a.)'in bir yahudîden aldığı arpaya karşılık kalkanını rehin olarak bırakmış olması⁷⁵ rehin vermenin meşruiyetini gösterir.

⁷⁰ Bayındır, *Ticaret ve Faiz*, 336.

⁷¹ Karaman, *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri*, I, 357- 358.

⁷² Bakara Sûresi, 2/282.

⁷³ Şener, "İslâm Hukukunda Karz-ı Hasen" *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VI, s. 397.

⁷⁴ Nevevî, *el-Minhâc*, s. 161; Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kâmusu*, VI, 102.

⁷⁵ Buhârî, *Büyû*, 14, 1963.

Ödünç verme-alma işlemlerinin, geri ödenme garantisi çerçevesinde teşkilatlanan kurumsal bir yapı içinde yürütülmesi de mümkündür. Hatta böyle bir yapılanma, faize alternatif olarak karz-ı hasen uygulamalarını teşvik edeceği için bir an önce hayata geçirilmesi zorunludur. Bu önerimizi somut bir örnek üzerinden şu şekilde ifade edebiliriz.

Bir kimseden 1000 lira ödünç istenildiğinde banka kefil olarak bu akitte yer almaz. Ödünç verecek kişi bankaya 1300 lira yatırmalı, ancak ödünç talebinde bulunan kişi bu miktarın ancak 1000 lirasını kullanabilme hakkına sahip olmalıdır. Kefil konumundaki banka, kefalet işlemine karşılık olarak kalan 300 lirayı karz akdi için belirlenen sürenin bitimine kadar kullanabilmelidir. Banka, sürenin bitiminde ödünç verenin talep etmesi durumunda 1300 lirayı teslim etmekle yükümlü olmalıdır. Banka alacaklıya parayı teslim edince ödünç alandan 1000 lirayı tahsil etmelidir. Borçlunun parayı zamanında bankaya ödememesi durumunda banka hukukî işlemleri başlatıp gerekirse haciz yoluyla alacağını tahsil edecektir. Borçlunun temerrüdü durumunda bankaya tazminat ödenmesi söz konusu olabilecektir.

Bu uygulamanın hayata geçmesi durumunda, ödünç veren parasını veya malını geri alabilmeyi garanti altına almış olacak, faizsiz ödünç bulma kolaylaşacak, ödünç alan kişi, karşısında hukukî açıdan güçlü kurumsal bir tüzel kişi ile muhatap olacağı için borcunu ödeme konusunda daha titiz davranacaktır. Finans kuruluşları da kefalet mükellefiyetine karşılık olarak çekilemeyen miktarı mevduat olarak belirli bir süre kullanabilme imkânına kavuşacaktır. Borç veren, borç alan ve kefil olanın kazanç içinde olduğu böyle bir sistem kurulabilirse faize alternatif olmak üzere karz-ı hasen uygulamasının toplumda yerleşmesi sağlanabilecektir.

4-Ödünç Alanın Temerrüdü Durumunda Tazminat Ödenmesi

Temerrüt⁷⁶ tazminatı konusu klasik dönem fıkıh kitaplarında ele alınmamakla birlikte son yıllarda üzerinde hararetli tartışmaların olduğu bir mesele haline gelmiştir. Temerrüt tazminatını kabul edenler olmakla birlikte, buna karşı çıkanlar da bulunmaktadır.⁷⁷ Temerrüt tazminatına karşı çıkanlar bu işlemin faizli işlem olacağı noktasından hareket ederken; tazminatın gerekliliğini savunanlar zulmün engellenmesi gerektiği, zararın izale

⁷⁶ Temerrüt: Haklı bir sebep olmaksızın borçlunun edâ ve ifâ mükellefiyetini yerine getirmemesidir. Bkz. Ergüney, Hilmi, *Türk Hukukunda Lügat ve İstılahlar*, s. 457.

⁷⁷ Temerrüt tazminatı konusundaki görüşler için bkz. Yaran, *İslâm Hukukunda Borcun Gecikmesi*, s. 146-156; Bayındır, *Ticaret ve Faiz*, 283- 305; Dalgın, *Gündemdeki Tartışmalı Dinî Konular II*, s. 430-476.

olunmasının lüzumu, faizin *akidlerde şart koşulan karşılıksız fazlalık*⁷⁸ olduğu, temerrüt tazminatında faiz hükmünü vermemizi gerektirecek durumların gerçekleşmediği noktasından hareket etmektedirler.⁷⁹

Borcunu ödeme imkânı bulamayanlara kolaylık gösterilip süre tanınması gerekmektedir.⁸⁰ Ancak ister karz akdinde, isterse satım akdinde olsun, borcunu kötü niyetle ödemeye yaklaşmayanları aynı kolaylıklardan yararlandırmak alacaklılara karşı haksızlık olacaktır. Temerrüt halinde alacaklı zarara uğramaktadır ve temerrüdün caiz olmadığı açıktır. Şer'an caiz olmayan bir davranışın ek bir sorumluluk getirmesi kaçınılmazdır.⁸¹ Dolayısıyla karz akdinde geri isteme tarihinden sonrası için adalet kurallarına göre bir tazminat uygulamak uygun olacaktır.⁸² Burada önemli olan husus tazminatın miktarı ve belirlenme şeklidir. Tazminat miktarını tespit ederken, mütemerrit borçlunun zararın doğmasındaki rolü iyi incelenmeli ve zararlar temerrüt arasındaki illiyet bağı dikkate alınmalıdır.⁸³ Alacaklının hakkını korurken, borçluya karşı haksız uygulamalara gidilmemelidir.

Temerrüt tazminatı, üstü kapalı faizli muamelelere dönüşmemeli ve faiz şüphesi taşıyan uygulamalara yer verilmemelidir. Belirlenen tazminat miktarı, geçen süredeki paranın değer kaybı kadar olması durumunda bu miktarın alınması daha önce de beyan edildiği üzere caiz olacaktır. Ancak tazminatın enflasyon farkının üzerinde olup ödünç verene ek kazanç sağlayacak miktarda olması durumunda elde edilen bu gelirin helal kazanç olması bakımından şüphe doğacaktır. Kanaatimize göre en uygun yöntem genel geçerliliği olan yüzdelik bir tazminat oranı belirlemek yerine, her bir temerrüt için ortaya çıkan zararın büyüklüğüne göre farklı miktarların hakem veya hâkim tarafından tespit edilmesidir. Bu tespit yapılırken enflasyon farkına ilave olarak ödünç alınan para veya malın zamanında ödenmemesinden doğan somut zararlar varsa göz önüne alınmalıdır. Zamanında ödense idi o mal ile ticaret yapılır ve şu kadar gelir elde edilirdi şeklinde muhtemel kazanç miktarları tazminata dâhil edilmemelidir. Bu şekilde alacaklıya ödenmesi kararlaştırılan tazminatın miktar bakımından az olması sebebiyle kötü niyetli borçlular için caydırıcı olmaması durumunda; devlet, borçların zamanında ödenmemesinin tüm toplum üzerinde zarar verici

⁷⁸ Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâî*, XI, 269.

⁷⁹ Yaran, *İslâm Hukukunda Borcun Gecikmesi*, s. 156-159.

⁸⁰ Bakara Sûresi, 2/280.

⁸¹ Yaran, *İslâm Hukukunda Borcun Gecikmesi*, s.169.

⁸² Döndüren, "İslâm'da Para, Kredi, Faiz ve Enflasyon İlişkileri", *Para, Faiz ve İslâm*, s. 210.

⁸³ Yaran, *İslâm Hukukunda Borcun Gecikmesi*, s.169.

sonuçlar doğuracağından dolayı elde edilen geliri kamu hizmetinde kullanılmak üzere borçlunun ödemesi için ilave bir mâlî ceza oranı tespit etmelidir.

SONUÇ

İhtiyaç sahiplerine yardımcı olunup sıkıntılarının giderilmesi amacıyla karşılıksız ödünç para ya da mal verilmesi naslarda teşvik edilerek Müslümanlar bu erdemli davranışa yönlendirilmektedir. Ödünç karşılığında manevî mükâfat kazanabilmek için karz akdi karşılığında maddî bir gelirin şart koşulmaması gerekir. Karz akdinin faizli işleme dönüşmemesi için akit yapılırken sarahaten veya zımnî olarak gelir elde etme söz konusu olmamalıdır. Aksi durumda faizli işlem yapılmış olacaktır.

Fıkıh ilminde her hak sahibine hakkının verilmesi ilkesi gereği ödünç alanın ve ödünç verenlerin hakları ve sorumlulukları tüm detayları ile ortaya konulmuştur. Bu ilkelere riayet edilmesi durumunda, her hak sahibinin hakkını koruyarak toplumda sağlıklı bir şekilde karz akdinin uygulanabilmesi mümkün olacaktır.

Ödünç verilecek malda bulunması gereken vasıflar hakkında mezhep doktrinlerinde farklı yaklaşımlar vardır. Hanefiler ölçülen, tartılan, sayı ile satılan mislî malları karz akdine konu teşkil edeceğini savunurken, diğer mezhepler selem akdine konu olabilen her türlü malın karz akdine de konu olabileceğini savunmaktadır.

İslâm faizi haram kılarken karşılıksız ödünç vermeyi teşvik etmektedir. Çağımızda faizli işlemlerin artmasının sebeplerinden birisi de ödünç vermenin toplumda fazla yaygınlık kazanmamasıdır. Bunu şu şekilde de ifade edebiliriz. Faizi önlemek fonksiyonu bakımından karz-ı hasen kavramı sahip olduğu etkiyi toplumda gösterememektedir. Dünyada hâkim olan bencil zihniyet anlayışının Müslümanları da etkilemesi, maddî kazanç yerine manevî kazancı öncelikle hedefleyebilecek bir dinî duyarlılık ve şuur eksikliği, enflasyonist ortamlarda ödünç verilen paranın değerinin düşmesi, verilen ödünçün zamanında ve tam olarak geri teslim alamama endişesi karz-ı hasenin yaygınlaşmasının önündeki engeller olarak karşımıza çıkmaktadır. Zikredilen bu engellerin aşılmasına yönelik çözüm önerileri geliştirmek faizli işlemlere karşı alternatif bir yol olarak karz-ı hasenin kavramının güçlenmesine, özellikle toplumda tüketime yönelik faizli borç ilişkilerinin minimize edilmesine yardımcı olacaktır.

Bu amaca yönelik olarak eğitimin bir süreç işi olduğu göz önüne alınarak karşılıksız ödünç vermenin önemi ve değerini kavratmaya yönelik sürekliliği olan eğitim program-

ları düzenlenmelidir. Ödünç verilen ile geri alınan zaman diliminde yaşanan enflasyon farkının alınmasının faiz olmayacağı kavratılmalıdır. Alacağını zamanında ve tam olarak geri alamama kaygısını gidermek üzere finans kurumlarının tüzel bir kişilik olarak kefalet ilişkisi çerçevesinde devreye girmesine zemin hazırlamak üzere çözümler ortaya konulmalıdır. Borçlunun temerrüdü halinde alacaklının fiilî zararlarının giderilmesi hukukî güvence altına alınmalıdır. Bu tedbirlerin alınması durumunda karz-ı hasenin yaygınlık kazanması mümkün olabilecektir.

Kaynakça

- Apaydın, Yunus, "Karz", *DİA*, XXIV, 520-525, İstanbul 2001.
- Aybakan, Bilal, *İslâm Hukukunda Borçların İfası*, MÜİF Yayınları, İstanbul 1998.
- _____, "Selem", *DİA*, XXXVI, 403-405, İstanbul 2009.
- Bardakoğlu, Ali, "Hibe", *DİA*, XVII, 421- 426, İstanbul 1998.
- _____, "Selem", *İslâm'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, I-IV, MÜİF Yayınları, İstanbul 1997.
- Bayındır, Abdülaziz, *Ticaret ve Faiz*, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul 2007.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kamûsu*, I-VIII, Bilmen Yayınevi, İstanbul t.y.
- Beki, Abdülaziz, *İslâm Hukuku ve Türk Mevzû Hukukunda Kıymetli Evrak*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1995.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (v. 256/870), *Sahîhu'l-Buhârî* (thk. Mustafa Dîb el-Buğâ), I-VI, Daru İbn Kesir, Beyrut 1987.
- Çeker, Orhan, "Mecelle'de Ele Alınmayan Üç Konu: Faiz, Sarf ve Karz", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Konya 1994, sayı: 5, s. 99- 117.
- Cezîrî, Abdurrahman b. Muhammed b. İyaz, *el-Fıkhu alâ mezâhibi'l-erbaa*, Kahire, t.y.
- Dalgın, Nihat, *Gündemdeki Tartışmalı Dinî Konular II*, Samsun 2010.
- Döndüren, Hamdi, "İslâm'da Para, Kredi, Faiz ve Enflasyon İlişkileri", *Para, Faiz ve İslâm*, İstanbul 1992.

- Durmuş, Abdullah, "Fıkıhta Karz Sözleşmesinde Vade Şartının Bağlayıcılığı Meselesi", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı:16, 2010, s. 315-330.
- Ebu Dâvud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (v. 275), *Sünen*, I-IV, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut.
- Ergüney, Hilmi, *Türk Hukukunda Lügat ve İstılahlar*, İstanbul 1973.
- el-Fetâva'l-Hindiyye* (haz. Şeyh Nizam Burhanpurlu v.dğr.), I-VI, Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-Arabiyye, Beyrut 1980.
- Gamravî, Muhammed ez-Zühri, *es-Sirâcü'l-vehhâc alâ metni'l-Minhâc*, Darü'l-Fikr, Beyrut 1995.
- Haraşî, Muhammed b. Abdullah (v. 1101), *Şerhu Muhtasarı Halil*, Beyrut, t.y.
- Harufe, Alaeddin, *Akdü'l-karz fi'ş-şeriatî'l-İslâmiyye ve'l-kanunî'l-vaz'i*, Beyrut 1982.
- Hasenî, Ahmed, *Fikhî ve İktisâdî Açından İslâm'da Para* (trc. Adem Esen), İz Yayıncılık, İstanbul 1996.
- Heyet, *İslam Açısından Enflasyon ve Çözüm Yolları*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1983.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin (v. 1252/1836), *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*, y.y.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddin Muhammed b. Abdülvâhid (v. 861), *Fethu'l-kadîr*, Kahire 1319.
- İbn-i Kudâme, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed(v. 620), *el-Kâfî fi fikhî'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, y.y.
- _____, *el-Muğnî*, Dâru'l-Fikir, I-X, Beyrut 1405.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezid el-Kazvinî (v. 273), *Sünen*, I-II, (thk. M. Fuad Abdülbâki), Dâru'l- Fikir, Beyrut.
- Karaman, Hayreddin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I-III, Nesil Yayınları, İstanbul 1996.
- _____, *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri*, Nesil Yayınları, I-III, İstanbul 1993.
- Kâsânî, Alâüddin Ebû Bekir b. Mes'ud (v.587), *Bedâ'î'u's-sanâî' fi tertîbi'ş-şerâ'î'*, Beyrut 1982.
- Meydânî, Abdülganî (v. 1298/1881), *el-Lübâb fi şerhi'l-Kitâb*, Dersaadet Kitabevi, İstanbul t.y.
- Muhammed Kadri Paşa, *Mürşidu'l-hayran ilâ ma'rifeti ahvâli'l-insan*, Amman 1987.

- Müslim, Ebü'l-Hüseyyin Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî (v. 261/875), *Sahîhu Müslim*, I-IV, Beyrut.
- Nesâî, Ebü Abdirrahman Ahmed b. Şuayb (v. 303/915), Sünenü'n-Nesâî (thk. Abdülfettah Ebû Gudde), I-VIII, Haleb 1986.
- Nevevî, Ebû Zekerîyya Muhyiddin b. Şeref (v. 676), *el-Minhâc*, Darü'l-Fikr, Beyrut 1995.
- Sahnûn, Abdüsselâm b. Saîd et-Tenûhî (v. 240), *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, y.y.
- Şener, Mehmet, "İslâm Hukukunda Karz-ı Hasen" *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VI, İzmir 1989, s. 391-402.
- Şîrâzî, Ebû İshak İbrahim b. Ali b. Yusuf (v. 476), *el-Mühezzeb fi fıkhi'l-İmam eş-Şâfî*, Kahire 1959.
- Tarhan, Nevzat, *Psikolojik Savaş*, Timaş Yayınları, İstanbul 2003.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Serve (v. 279/892), *Sünenü't-Tirmizî*, I-V, Dâru İhyâ'it-Türâsi'l-Arabî, Beyrut.
- Yaran, Rahmi, *İslâm Hukukunda Borcun Gecikmesi*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1997.
- Zuhaylî, Vehbe, *el-Fıkhu'l-islâmiyyü ve edilletühu*, I-X, Dâru'l-Fikr, Dimaşk.

Loan (Qard) Contract Specifications and Prevention Function of Interest Rate Transactions

Citation/©- Özdemir, A. (2012). Loan (Qard) Contract Specifications and Prevention Function of Interest Rate Transactions, *Çukurova University Journal of Faculty of Divinity*, 12 (1), 125-145.

Abstract- *Unrequited lend a virtuous behavior. This point is emphasized verses and hadiths. Loan contract, be carried out with the purpose of obtaining spiritual reward. To lend in return for material benefits, is prohibited. Unrequited lending, does not take place at the desired level. The reasons for this are as follows: Muslims are not aware of the importance of giving loan. Money, undergo a loss of value due to inflation. Borrowed goods, do not return back in time. The article offers solutions to these issues. Our aim is to spread the contract of loan.*

Key Words- *Loan contract, Lend, Inflation, Benefits of Default, Bank*